

Lidt om rationalitet, ledelse, sport og rettidig omhu i bagklogskabens ulideligt klare lys.

Det er svært at forstå noget som helst som rationelt, uden at inddrage en form for formålmæssighed i betragtningen.

En betragtning kan afsløre det funktionelle og nyttige i et forhold, også selv om det betragtede ikke i sig selv er organiseret eller skabt i forhold til nogen form for hensigtsmæssighed eller formålmæssighed. Det rationelle skylder sin tilsynekomst den iagttagelsesform, det falder i.

En biolog kan rationalisere over amøbens bevægelser gennem vandet, uanset hvor primitiv amøben er.

Amøben har kun to mulige bevægelsesindstillinger. Den kan cirkle den ene vej om sig selv, eller den anden vej. Når amøben cirkler om sig selv i en retning, og næringskoncentrationen, i den væske den bevæger sig i, stiger, så fortsætter den bevægelsen i den retning. Hvorimod hvis næringskoncentrationen falder, så ændrer den retning igen og igen, ind til den finder en ny bevægelsesretning, som medfører stigning af næringskoncentrationen.

Amøben har ikke begreb skabt om føde, formålmæssighed eller mening og rationalitet, men det kommer ind i biologens funktionelle overvejelser over amøbens adfærd i sin kontekst.

I forhold til sin egen overlevelse fremstår amøbens primitive reaktionsmønster for biologen som både funktionel og rationel, også selv om den selv hverken har begreb skabt om formålmæssighed, overlevelse eller rationalitet. Amøben behøver ikke at have som formål at overleve, for at overleve. De amøber, der har overlevelsens egenskaber, overlever bare de andre. Overlevelsen er ikke

et formål for en amøbe, overlevelsen er et resultat.

Formålet er ikke afgørende for amøbens tilværelse. Anderledes er det for en rationalist. Uden et formål i tilværelsen er rationalisten ilde stedt.

Det rationelle viser sig i nyttighedens og funktionalitetens lys. Hensigtsmæssigheden er konstituerende for den rationaliserende betragtning. Konstitutionsforholdet, mellem det rationelle og begreberne om funktion og nytte, er gensidigt. Det ville ikke danne mening at tale om nyttighed og funktionalitet, hvis det ikke netop var for rationaliteten og omvendt. Relationen rationalitet, nytte og funktion er ikke kausal eller at forklare analytisk. Rationalitet er bare et komplekst fænomen.

I forsøget på at orientere sig rationelt er man nødt til at sætte sig et mål. Hvis ikke man har et mål for øje eller er i stand til at sætte sig et, kan man ikke orientere sig rationelt.

Som vores succesrige håndboldlandstræner, Ulrik Vilbæk har lært os i et underholdningsprogram, går vejen ud af en depression via formålet. Hvis man er deprimeret, er det fordi, man ikke har et mål i tilværelsen. Ergo må man sætte sig et.

Der er ingen tvivl, Ulrik Vilbæk er dygtig, og han er et filosofisk menneske. Han ved, at formålmæssigheden har været altafgørende for udviklingen af de kompetencer, han har. Men han er privilegeret, for sporten har allerede givet ham formålet, foruden hvilket han ville være nødt til at sætte sig et nyt. De andre ledere, som han har konkurreret med om at blive årets leder, har bundlinien som indikation for hvad det primært drejer sig om.

For den rationaliserende iagttagere organiserer alt sig i forhold til nogle afgørende distinktioner mellem årsager og virkninger, midler og mål. Den rationaliserende iagttagere kan forsøge at reflektere over rationalismen

og selve formålmæssigheden. Det har landstræneren for herrehåndboldt gjort. Konklusionen er klar. Uden et formål bliver rationalisten deprimeret.

Hvad der ikke nåede blive sagt i den portrætsendelse, hvor landstræneren lod sine filosofiske guldkorn falde, var at han forstår tilværelsen som et målfikseret rationalistisk projekt. Det lå mellem linierne, og han er ikke ene om denne antagelse.

Rationalismens behov for et formål fører ikke nødvendigvis til formålet. Forsøget på at indføre formålet for at have et, virker ikke "hensigtsmæssigt", for det afslører bare det behov, eller den forudsætning, som den rationelle indstilling må bygge på for at kunne fremstå rationel.

Når man fokuserer på det nyttige, så orienterer man sig rationelt. I sig selv er det ikke sikkert, at der er noget, der er nyttigt. Det kan kun afgøres i kraft af en rationel vurdering.

Det nyttige og det rationelle kommer altid til syne i forlængelse af en proces og nogle forudsætninger, der på sit eget niveau endnu ikke er indskrevet under det nyttiges eller det unyttiges domæne på entydig vis. Men det forhindrer ikke den rationelle betragtning i at rationalisere over sig selv. Den rationelle refleksion over rationalismen kan afsløre både det irrationelle og det rationelle i den reflekterede rationalisme. Det rationelle kan på den måde selv falde ind under en af sine to primære indikationsværdier i kraft af den rationelle betragtning, den falder i.

Rationalistisk selvrefleksion er en filosofisk disciplin.

Man er nødt til at reflektere rationelt over rationalismen for at kunne se den under sine egne forudsætninger. Her ser man, hvad man ser, når man orienterer sig rationalistisk. Det kræver øvelse og disciplin, og resultatet er

ikke nødvendigvis befordrende for den herskende livsstil.

Det er lettere at orientere sig rationelt, end at reflektere over den.

Rationalismen har sin magiske tiltrækning. Den er en del af forudsætningen for det, den iagttager, og kommer i forlegenhed over for sig selv, der hvor formålet ikke falder som dogme, hvor det ikke kan substantiveres, eller hvor det mangler i en form for manifesteret objektivitet. Hvis ikke formålet manifesterer sig i den rationelle sfære, vil rationaliteten før eller siden komme til at løbe i cirkel om sin egen formålsløse formålmæssighed, sit eget behov for at organisere sig omkring middel/mål -distinktionen. Hvis man sigter på anerkendelsen for anerkendelsens skyld (cirkler), mister den sin gyldighed. Det er ufrugtbart at skrive for at skrive, konkurrerer for at konkurrere, leve for at overleve osv. Hvis formålet er processen og processen er formålet har man tautologien to udtryk for det samme, og kunne nøjes med et.

Det afslører sig i de principielle og abstrakte rationelle overvejelser over rationalismen.

Cirklen har op gennem tiderne været brugt som sit eget argument og som sit eget modargument.

Den cirkulære tidslighed - hvor alt er en essentiel del af det, der er, og hvor enhver hændelse falder som en gentagelse af det, der var, uden tilføjelse til det der allerede var forudgivet i en og samme orden - står over for den lineære tidslighed - hvor det nye bryder med fortiden for at manifesterer den lineære og irreversible tidslighed.

Gud den almægtige er med nødvendighed sat i forlegenhed i forhold til sit eget skaberværk, for hvis han virkeligt har skabt noget nyt, er det nye mere end ham selv, og dermed ikke at

forklare entydigt med ham selv. Hans almagt er brudt og det ultimative forsyn svigter.

Kristendommens teleologiske kosmologi ser meningen i tilværelsen som forklaret med de formål, den uskabte skaber har lagt i den. Her kan man tale om idealet som udtryk for den ultimative form for rettidig omhu (Tænk på Mærsk M. Møller). Hvad den almægtige dog måtte sande, da han opdagede resultatet af sig selv som entreprenør, var at han selv var blevet "en anden"!

Som entreprenør må man altid være parat til at se sit værk i bagklogskabens ulideligt klare lys (Tænk på Kurt Thorsen). Skabelsen bryder med det guddommeliges kosmologiske forsyn og almagt, der hvor det skabte overhovedet har fået sin egen form for selvstændig væren. Gud har da ikke længere patent på begrebet væren, begrebet er blevet paradoksalt.

Den problemstilling har teologerne kæmpet med alle dage. De har forsøgt at rede deres kosmologi ved at skelne mellem det tidslige og det atidslige.

For at redde deres billede på den almægtige som uendeligt god og ukompromitteret af sit værk, har man været nødt til at henvise ham til det hinsides, det atidslige. Som ultimativt forbillede skydes hans formålmæssighed så ind under skabelsen som det tidsliges atidslige idealitet. Det store problem er sammenhængen og overgangen. Det kræver en konsekvent form for inkonsekvens at være troende.

Cirkelbevægelsen viser sig i både det tidslige og det atidslige perspektiv. Den lineære tidslighed indeholder et irreversibelt moment, som udfordrer den atidslige form for kosmologi. Forandringen bryder med den atidslige form for teleologi og den evige orden ved at give tiden dens irreversible lineære retning.

Derfor fremstår cirklen som sit eget modargument i det lineære perspektiv. Formålet tilføjer ikke det forklarede noget,

der er bare tale om flere måder at sige det samme på. Når Aristoteles forklarer et faldende legeme med dets essentielt iboende stræbsomhed mod sit eget endemål og sin egen fuldkommenhed i ligevægten, der f.eks. er opnået, når et tungt legeme ikke kan falde længere, vil det ud fra det lineære tidslige perspektiv fremstå som om formålmæssigheden i forklaringen af legemets fald, ikke tilføjer hændelsen noget. Hvilen, formålet og bevægelsen er blot forskellige aspekter af det samme, ingen forklaring, ingen tilføjelse. Gentagelsen af det samme på forskellige måder er ingen forklaring, men en tautologi. Vægten i dette argument ligger i den implicitte antagelse, der måske nok sætter verden i forsynets perspektiv, men formålet og fuldendelsen må være en sand berigelse over tid, ellers er det kun udtryk for det samme på flere måder, og egentligt ikke udtryk for forandring eller tidslighed. En forklaring må redegøre for det nye uden at henvise det til det der var, ellers er tidens irreversible og skabende moment ikke med.

Kristendommens udgave af rationalismen er kosmologisk og forudsætter både det cirkulære og det lineære perspektiv. Verden bliver splittet i to, det tidslige og det atidslige. Det ideelle redder sin status som ukompromitteret af tidsligheden og den virkelige forandring, men må så begrænse sig til en position i det hinsides. Forandringen med dens tidslighed og virkelige former for tilblivelse tilhører sin egen side af tilværelsen.

Følelsen af at bevæge sig mod fuldendelsen er god for den troende, selv om formålet er en illusion. De gode tilstande er gode i sig selv, fordi de peger ud over sig selv, fordi der leves i forventning og tro på formålet med det hele, eller fordi forberedelsen virker meningsfuld, dvs. rationel.

I princippet kan man ikke forberede sig nok på fremtiden. Man ved nemlig ikke hvad den bringer, eller hvad der skal til for at kunne

tage højde for den. Der er ikke grænser for, hvad man kunne inddrage i sine overvejelser i forsøget på at foregribe den. Det kan man (med den på) blive aldeles neurotisk af at tænke over.

Midlerne, forberedelserne med at arrangere dem i relation til deres nytte og formålmæssighed kan varieres i det uendelige. Tilfredsstillelsen eller den gode tilstand falder som oplevelsen af at være sikkert på vej mod målet, eller af det allerede at være der.

Kontemplation eller nydelse, tilfredsstillelsen ved erfaringen med at have nået noget, der er godt nok, eller måske af at have nået det ultimative falder som spejlingen af noget i noget.

Man ser stolt sig selv i sine medmenneskers øjne og sine egne, det gode rygte bekræfter sig, man står på sejrsskamlen med pokalen i hånden og champagnen bruser lindrende ud over en og ned i halsen.

Rigtigt mange former for aktivitet legitimeres og bæres af forventningen om resultatet.

Et rationelt spørgsmål går nu på, om den egentlige belønning kan bæres af det tilsigtede resultat.

Et andet går på, om bestræbelserne dybest set bærer frugt i en grad, der står mål med indsatsen.

Et tredje går på, hvilket omfang af værdierne der alene hviler i troen på det meningsfulde i den formålmæssighed, der f. eks er med til at strukturere et sportsligt arrangement, eller livet i det hele taget.

Er lykken ikke bare en utilsigtet bivirkning ved den rationelle forfølgelse af mere eller mindre tilfældige mål? Lige som den popper op når man slipper den rationaliserende indstilling og begynder at vegetere, eller

f.eks. æder hinanden rå i et sexorgie, der ikke ejer fornuftens nidkære overvejelser omkring nytte og udbytte!

I sport er der tabere og vindere. Øvelsen er mindst lige så tabt for taberne som den er vundet for vinderen. Hvis værdien af at tabe på den måde trækker lige så meget ned som værdien af at vinde trækker op, så må værdimæssige udkomme af hele arrangementet blive nul. Isoleret set ville denne vurdering føre til den rationelle konklusion, at sportslige arrangementer koster hvad de giver, altså at de ikke gør nogen værdimæssig forskel eller er udtryk for nogen tilvækst.

Men den egentlige belønning bæres af andet end det tilsigtede resultat.

Så længe man tror på det meningsfulde i formålmæssigheden lever deltagerne i denne tro, og legen er god. Men kun fordi man tror på selve formålmæssigheden! Hvis atleterne pludseligt begynder at filosofere over meningen med at være så sejrfsikret, er det ikke sikkert, de synes, at det er sjovt længere.

For at opleve det fængslende i den sportslige kamp må de tro på værdien i det at vinde. Kun hvis man virkelig tror på meningen med at vinde, på det at man vil blive lykkelig af det, er man lykkeligt på vej i legen, også selv om det er et faktum, at vinderen ikke behøver at være en lykkelig vinder.

Stoltheden over pladsen på podiet lever ved den andens øjne. Hvis man ser på det sportslige arrangement, i stedet for at læse sig ind i vinderens og taberens roller i legens interne betydninger, så ser man på hvordan man ser i de af de sportslige lege bestemte betydninger. Uden de andres øjne var ingen vinder, lige så lidt som taberen ville være taber uden den selv samme semantik, som betydningerne af at vinde og tabe lever ved.

Sport og vindermentalitet handler om de aller mest primitive former for reflekterede

tilstand. Der er simpelt hen ikke noget at komme efter, ville statsministeren sige.

Af Cand. Phil. og forfatter til bogen "Succes eller succes" Steen Ole Rasmussen.